

“YASHIL” SOLIQQA TORTISH – BARQAROR RIVOJLANISHNING HARAKATLANTIRUVCHI OMILI SIFATIDA

Quliyev Begimqul Melikovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

dotsent v.b., PhD

bekkuliyev8@gmail.com

Annotatsiya: *Rivojlangan mamlakatlarning moliyaviy jarayonlarida “yashil” soliqqa tortishni joriy etish tajribasi ilg‘or kompaniyalarni o‘z biznes strategiyalarini ekologik soliqlar talablariga faol ravishda moslashtirishga undaydi. Yashil soliqqa tortish, yashil past uglerodli iqtisodiyotga o‘tishni rag‘batlantiruvchi muhim fiskal strategiya bo‘lib, uning samaradorligi va operatsion mexanizmlarini batafsil o‘rganishni talab qiladi. Asosan, mavjud tadqiqotlar yashil soliqlarning makroiqtisodiy oqibatlariga qaratilgan, shu bilan birga ularning mintaqaviy yashil o‘sish va innovatsiyalarga ta'siri hali ham yetarlicha o‘rganilmagan. Ushbu maqolada yashil soliqqa tortish keng va tor ma'noda yoritib beriladi, uning mohiyati va mintaqaviy yashil taraqqiyot va innovatsiyalarni rag‘batlantirishdagi salohiyati ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *yashil iqtisodiyot, yashil soliqqa tortish, soliq siyosati, barqaror rivojlanish, ekologik soliqlar, uglerod solig‘i, ekologik subsidiyalar.*

Аннотация: *Опыт внедрения «зеленого» налогообложения в финансовых процессах развитых стран побуждает передовые компании активно адаптировать свои бизнес-стратегии к требованиям экологических налогов. Зеленое налогообложение является важной фискальной стратегией, стимулирующей переход к зеленой низкоуглеродной экономике, и требует детального изучения его эффективности и механизмов функционирования. В основном, существующие исследования сосредоточены на макроэкономических последствиях зеленых налогов, в то время как их влияние на региональный зеленый рост и инновации все еще недостаточно изучено. В данной статье рассматривается зеленое налогообложение в широком и узком смысле, раскрывается его сущность и потенциал для стимулирования регионального зеленого развития и инноваций.*

Ключевые слова: *зеленая экономика, зеленое налогообложение, налоговая политика, устойчивое развитие, экологические налоги, углеродный налог, экологические субсидии.*

Abstract: *The experience of implementing “green” taxation in the financial processes of developed countries encourages advanced companies to actively adapt their business strategies to the requirements of environmental taxes. Green taxation is an important fiscal strategy that stimulates the transition to a green low-carbon economy, and requires a detailed study of its effectiveness and operational mechanisms. Basically, existing research focuses on the macroeconomic consequences of green taxes, while their impact on regional green growth and innovation is still insufficiently studied. This article covers green taxation in a broad and*

narrow sense, reveals its essence and potential for stimulating regional green development and innovation.

Key words: *green economy, green taxation, tax policy, sustainable development, environmental taxes, carbon tax, environmental subsidies.*

Transformatsion iqtisodiyot davrida global miqyosda yashil, kam uglerodli va aylanma rivojlanishga o‘tish tobora kuchayib bormoqda va o‘zini iqtisodiy o‘sish uchun muhim traektoriya va tendentsiya sifatida ko‘rsatmoqda. Iqtisodiy rivojlanishdagi bu paradigma o‘zgarishi nafaqat atrof-muhitni boshqarish evolyutsiyasini rag‘batlantiradi, balki “yashil” soliq tizimini ham katalizatsiyalashtiradi. Ifloslantiruvchilarni nishonga olgan “yashil” soliqqa tortish tashqi xarajatlarni ichkilashtirishga, bozor resurslarini taqsimlashdagi kamchiliklarni bartaraf etishga va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga intiladi.

Barqaror rivojlanish iqtisodiy o‘sishni atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy tenglik bilan muvozanatlash zarurati tufayli muhim global ustuvor vazifaga aylandi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan Barqaror Taraqqiyot Maqsadlarida belgilanganidek, barqaror rivojlanish konsepsiyasi resurslarni mas’uliyatli boshqarish, atrof-muhitning degradatsiyasini kamaytirish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga urg‘u beradi. Dunyo bo‘ylab davlatlar ushbu maqsadlarga erishish strategiyalarini izlayotgan bir paytda, soliq siyosati barqarorlikni ta’minlashning kuchli vositasi sifatida paydo bo‘ldi. Xususan, “yashil” soliqqa tortish ifloslantiruvchi faoliyatga moliyaviy xarajatlarni qo‘shish va barqaror alternativalar uchun rag‘batlantirish taklif qilish orqali biznes va jismoniy shaxslarni ekologik toza amaliyotlarni qo‘llashga undashda muhim rol o‘ynaydi.

“Yashil” soliqqa tortish deganda ifloslanish yoki resurslarning kamayib ketishiga olib keladigan faoliyatni soliqqa tortish orqali atrof-muhitga yetkazilgan zararni kamaytirishga qaratilgan fiskal choralar tushuniladi. Bu choralar turli shakllarda bo‘lishi mumkin, jumladan, uglerod solig‘i, chiqindilar yoki suvdan foydalanish uchun ekologik solig‘i va qayta tiklanadigan energiya tashabbuslari uchun soliq imtiyozlari yoki subsidiyalaridir. Bunday soliqlarning maqsadi ikki tomonlama, ya’ni ekologik loyihalar uchun daromad olish va eng muhimi, emissiya, chiqindilar va qayta tiklanmaydigan resurslar iste’molini kamaytirishni rag‘batlantirish orqali hatti-harakatlarni o‘zgartirish. Ushbu ekologik xarajatlarni bozor narxlariga integratsiya qilish orqali yashil soliqqa tortish iqtisodiy faoliyatni barqaror rivojlanish maqsadlari bilan uyg‘unlashtiradi.

Global sharoitda yashil soliq siyosati ko‘plab mamlakatlarda amalga oshirilmoqda, ularning har biri turli darajadagi muvaffaqiyatlarga ega. Yevropa Ittifoqining uglerod savdo tizimlaridan tortib Shvetsiya va Germaniya kabi mamlakatlardagi ekologik soliqlargacha, ko‘plab davlatlar maqsadli fiskal choralar ifloslanishni kamaytirishi va yashil sanoatning o‘sishiga qanday yordam berishi mumkinligini namoyish etdilar. O‘zbekistonda yashil soliq siyosatini amalga oshirish endi rivojlanmoqda, ammo ushbu fiskal vositalarning mamlakatning barqarorlik maqsadlarini qo‘llab-quvvatlash salohiyati katta. O‘zbekiston tabiiy resurslarga tayanishi sababli o‘ziga xos ekologik muammolarga duch kelmoqda, bu esa yashil soliqqa tortishni energetika, tog‘-kon sanoati va ishlab chiqarish kabi sohalarda barqaror amaliyotlarni rag‘batlantirish uchun ayniqsa dolzarb yondashuvga aylantiradi.

Ushbu tadqiqot soliq siyosatining, xususan, “yashil” soliqqa tortishning barqaror rivojlanish uchun harakatlantiruvchi kuch sifatidagi rolini o‘rganishga qaratilgan. Shuningdek, u yashil soliq siyosatini qabul qilish bilan bog‘liq qiyinchiliklar va imkoniyatlarni aniqlashga qaratilgan bo‘lib, ushbu vositalarni yanada barqaror va bardoshli iqtisodiyotga o‘tishni kuchaytirish uchun qanday optimallashtirish mumkinligiga e‘tibor qaratadi. Yashil soliqqa tortishning tan olingan ahamiyatiga qaramay, uning mintaqaviy yashil rivojlanish va innovatsiyalarga salbiy ta‘siri bo‘yicha nazariy tadqiqotlarning sezilarli darajada kamligi kuzatilmoqda. Hozirgi adabiyotlarda asosan uning makroiqtisodiy ta‘siri va atrof-muhit sifatiga e‘tibor qaratilgan bo‘lib, uning mintaqaviy innovatsiyalarga ta‘sir qilish mexanizmlariga, xususan, korporativ resurslarni taqsimlash va cheklangan aktivlarni siqib chiqarish orqali ta‘sir qilishining batafsil mexanizmlariga kamroq e‘tibor qaratilgan.

Ushbu ishning nazariy asosi Pigu asariga borib taqaladi [1]. U o‘zining “Farovonlik iqtisodiyoti” deb nomlangan kitobida ijtimoiy xarajatlarning ta‘sirini iqtisodiy tahlillarga kiritdi, bu esa “iqtisodiy tashqi ta‘sir”ga asos yaratdi. Shuning uchun u ekologik soliq marjinal zararlarga teng bo‘lishi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri emissiya manbaiga undirilishi kerakligini ta‘kidlaydi. Piguning nuqtai nazariga ko‘ra, ifloslantiruvchi har doim tashqi ta‘sir xarajatlarini qoplashi kerak va bu xarajat soliqlar (ekologik soliq) sifatida undirilishi kerak.

Kapp Piguian nuqtai nazariga qarshi chiqdi va ifloslantiruvchi har doim jabrlanuvchi bilan muzokara olib borishi mumkinligini ta‘kidladi. Shuni hisobga olgan holda, Piguian kontekstida shaxslar ifloslanish xarajatlarini soliqlar shaklida qoplashdan qochish uchun kamroq ifloslantiruvchi energiya manbalarini tanlaydilar. Bu faqat ekologik toza bo‘lgan qayta tiklanadigan energiyani qabul qilish bo‘lishi mumkin.

Yashil soliqqa tortish, shuningdek, Atrof-muhitga soliqqa tortish deb ham ataladi, ifloslantiruvchi hatti-harakatlarni jazolash uchun soliq jarimalari yoki yaxshi hatti-harakatlarni rag‘batlantirish uchun soliq imtiyozlari orqali ekologik soliq to‘lovchilarning hatti-harakatlarini yanada mas‘uliyatli qilish uchun soliqdan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Ushbu kontseptsianing ta‘riflarini ilmiy kontekstdan tashqarida ham topish mumkin, masalan, Carbon Brief Staff [2] ma‘lumotlariga ko‘ra, bu kontseptsiya “... odatda kam uglerodli energiyani kengaytirishni rag‘batlantirish, uy izolyatsiyasini subsidiyalash va yoqilg‘i qashshoqligiga qarshi kurashishga qaratilgan hukumat choralari to‘plamini ifodalash uchun ishlatiladi”. Bundan tashqari, “yashil” soliqqa tortish tushunchasi Yashil soliq islohoti kontseptsiyasi bilan uzviy bog‘liq. Ushbu turdagi soliq islohoti atrof-muhit soliqlarini joriy etishga, shu bilan ishsizlik darajasini pasaytirish maqsadida kompaniyalarga (daromad va kapital), mehnat daromadlariga va ijtimoiy ta‘minot tizimlariga badallarga an‘anaviy soliq solishning katta qismini almashtirishga qaratilgan [3].

Yashil soliqqa tortishning iqtisodiy o‘shishga ta‘siri haqida gapiradigan bo‘lsak, bir nechta tadqiqotlar bu bog‘liqlikni aniqladi [4]. Ushbu munozarada yashil soliqqa tortish energetika sohalarida raqobatbardoshlikni pasaytirish orqali iqtisodiy o‘shishga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Boshqa tomondan, bu ikkita asosiy mexanizm orqali iqtisodiy o‘shishni kuchaytirishi mumkin. Birinchi kanal atrof-muhit ishlab chiqarishining tashqi ta‘siri orqali, ikkinchi kanal esa investitsiyalarning sof daromadlilikidir.

Hassan va boshqalar [5] yashil soliqlar boy iqtisodiyotlarda iqtisodiy o‘shishni kuchaytiradi, bu boshqa iqtisodiyotlarda har doim ham shunday emas, deb ta’kidlaydilar, Ekins va boshqalar [6] esa bu iqtisodiy unumdorlikka kam ta’sir qiladi va bu bandlikni oshiradi, deb ta’kidlaydilar.

Qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalar uchun muhim bo‘lgan yana bir makroiqtisodiy ko‘rsatkich – bu innovatsiya. Shu munosabat bilan Doğan va boshqalar [7] qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish uchun ishlatilishi mumkin bo‘lgan yangi texnologiyalar bo‘yicha tadqiqotlarga investitsiya kiritish uchun ekologik soliqdan foydalanishni tavsiya qiladilar. Energetika sohasida asosan texnologik innovatsiyalar ko‘rinishida bo‘lgan bu innovatsiyalar atrof-muhit ifloslanishini cheklaydigan qayta tiklanadigan energiya texnologiyalarini joriy etishga olib kelishi mumkin. Biroq, bu texnologiyalar katta mablag‘ talab qiladi va bu moliyalashtirish moliyaviy integratsiya, ichki moliyaviy tizimni rivojlantirish natijasida kelib chiqishi mumkin.

Bundan tashqari, He va boshqalar [8] qayta tiklanadigan energiya iste’moli uchun yashil moliyalashtirish muhimligini ta’kidlaydilar. Bu yashil moliyalashtirish banklar tomonidan berilgan kreditlarni kamaytirish orqali qayta tiklanadigan energiyaga investitsiyalarni cheklashi bilan bog‘liq. Monopoliya holatida ekologik soliqlar ishlab chiqaruvchini yashil texnologiyalarga ko‘proq sarmoya kiritishga undaydi, xaridorning bozor ulushi esa monopoliya holatida ekologik soliqlar ishlab chiqaruvchini yashil texnologiyalarga ko‘proq sarmoya kiritishga undaydimi yoki yo‘qligini belgilaydi. Wolde-Rufael va Mulat-Weldemeskel [9] ekologik soliq CO₂ chiqindilarini kamaytiradi va qayta tiklanadigan energiyani joriy etishni kuchaytiradi, deb ta’kidlaydilar va ular ekologik soliq va qayta tiklanadigan energiya atrof-muhitning degradatsiyasini cheklashda muhim ahamiyatga ega degan xulosaga kelishdi.

Yashil soliqqa tortish kontekstida bir nechta kelajakdagi tadqiqot yo‘nalishlarini o‘rganish mumkin, ulardan quyidagilarni ajratib ko‘rsatish kerak. Sayyoramizning barqarorligi va yashil soliqqa tortish va aylanma iqtisodiyot o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi tashvishga asoslanib, turli mamlakatlar yoki mintaqalar tomonidan amalga oshirilgan yashil soliq islohotlarini aniqlash, ularning atrof-muhitni muhofaza qilishga qanday hissa qo‘shishini baholash kerak. Shu bilan birga, yashil soliqqa tortish va aylanma iqtisodiyot o‘rtasidagi yaqin aloqada, yashil soliqlarning iqtisodiy agentlar va iste’molchilarning hatti-harakatlarida samarali o‘zgarishlarga qanday hissa qo‘shganini tahlil qilish muhimdir, bu ularning investitsiya qarorlariga, ishlab chiqarish va qidiruv usullariga, iste’molchilar odatlariga va atrof-muhitga ta’sir ko‘rsatadigan boshqa munosabatlar/qarorlarga ta’sir qilish orqali amalga oshiriladi.

Shuning uchun, yashil soliq choralarini yaratishning o‘zi yetarli emas, ularning ekologik kontekstdagi ta’sirini kuzatib borish, mamlakatlarning madaniy, ekologik va hatto tarixiy xususiyatlariga qarab, ularning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligining omillarini tushunishga harakat qilish kerak. Shunday qilib, innovatsion ekologik soliq siyosatini yaratishga hissa qo‘shishga, shuningdek, ular erishmoqchi bo‘lgan maqsadlarda qat’iy bo‘lishga intilish kerak. Ushbu tadqiqot yashil soliqqa tortishning iqtisodiy afzalliklarini, ayniqsa mintaqaviy yashil texnologik innovatsiyalar va barqaror rivojlanishni

rag‘batlantirishdagi yashirin rolini yoritib beradi. Zamonaviy terminologiyada “yashil” soliqlar ifloslanishni nazorat qilishning samarali va amaliy vositalari hisoblanadi. Bu soliqlar xarajatlarga asoslangan va ifloslantiruvchi moddalar chiqarilishi yoki atrof-muhitga yetkazilgan zararining har bir birligi uchun belgilanadi. Ijtimoiy xarajatlarni oshirish orqali ular ifloslantiruvchi moddalar ishlab chiqarish darajasini optimal ijtimoiy darajaga tushiradi, natijada ifloslanish kamayadi.

Xulosa qilib aytganda, yashil soliqqa tortish O‘zbekiston uchun iqtisodiy rivojlanishini global barqarorlik tendentsiyalari bilan uyg‘unlashtirish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, raqobatbardoshlik va ijtimoiy tenglikni muvozanatlashda qiyinchiliklar mavjud bo‘lsa-da, yashil soliq siyosatining ekologik barqarorlik va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlik nuqtai nazaridan potentsial foydalari juda katta. Xalqaro eng yaxshi amaliyotlardan o‘rganish va yashil soliqlarni o‘zining noyob iqtisodiy kontekstiga moslashtirish orqali O‘zbekiston fiskal siyosatdan barqaror rivojlanishni rag‘batlantirishning kuchli vositasi sifatida foydalanishi mumkin.

Yashil soliqqa tortishning ekologik ta’siri, ehtimol, uning eng bevosita va o‘lchanadigan foydasi hisoblanadi. Masalan, dunyo miqyosida uglerod solig‘i CO₂ chiqarishni qimmatroq qilish orqali to‘g‘ridan-to‘g‘ri issiqxona gazlari chiqindilariga qaratilgan. Bu sanoat tarmoqlari uchun toza texnologiyalarni qo‘llash va umumiy chiqindilarini kamaytirish uchun kuchli moliyaviy rag‘batlantiradi. Yuqori uglerod solig‘i stavkalarini joriy etgan Shvetsiya va Finlyandiya kabi davlatlar barqaror iqtisodiy o‘sishni saqlab qolish bilan birga uglerod chiqindilarini muvaffaqiyatli kamaytirdilar.

“Yashil” soliqlar, shuningdek, ortiqcha iste’mol va chiqindilarni kamaytirish orqali tabiiy resurslardan samaraliroq foydalanishga hissa qo‘shadi. Bir martalik ishlatiladigan plastmassalar, chiqindixona chiqindilari va boshqa ifloslantiruvchi moddalarga soliqlar qayta ishlashni rag‘batlantiradi, chiqindilar hosil bo‘lishini kamaytiradi va aylanma iqtisodiyotni rivojlantiradi. Uzoq muddatda bu atrof-muhitning kamroq degradatsiyasiga va kelajakdagi iqtisodiy o‘sishni ta’minlash uchun juda muhim bo‘lgan tabiiy resurslarni ko‘proq tejashga olib keladi.

“Yashil” soliqqa tortish nafaqat iqtisodiy qayta qurishni barqarorlikka yo‘naltiradigan, balki sezilarli ekologik foyda keltiradigan kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi. Muvozanatli yondashuvni qo‘llash orqali hukumatlar yashil iqtisodiyotga o‘tish iqtisodiy jihatdan samarali va ijtimoiy jihatdan adolatli bo‘lishini ta’minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pigou A.C. (1920). Cooperative societies and income tax. *The Economic Journal*, 30(118), 156-162.
2. Carbon Brief Staff. (2013). Analysis: What are green taxes, could they be scrapped, and what would the effect be. Carbon Brief, Clear on Climate. <https://www.carbonbrief.org/analysis-what-are-green-taxes-could-they-be-scrapped-and-whatwould-the-effect-be>.

3. Álvarez X.C., Gago A., & Labandeira X. (1998). Green tax reform: Facts and experiences. *Australian Tax Forum*, 14(3), 361–379.
4. Lin B., & Li X. (2011). The effect of carbon tax on per capita CO2 emissions. *Energy policy*, 39(9), 5137-5146.
5. Hassan M., Oueslati W., & Rousselière D. (2020). Environmental taxes, reforms and economic growth: An empirical analysis of panel data. *Economic Systems*, 44(3), 100806.
6. Ekins P., Summerton P., Thoung C., & Lee D. (2011). A major environmental tax reform for the UK: results for the economy, employment and the environment. *Environmental and Resource Economics*, 50(3), 447-474.
7. Doğan B., Chu L.K., Ghosh S., Truong H.H. D., & Balsalobre-Lorente D. (2022). How are environmental tax and carbon emissions are related in the G7 economies? *Renewable Energy*.
8. He L., Liu R., Zhong Z., Wang D., & Xia Y. (2019). Can green financial development promote renewable energy investment efficiency? A consideration of bank credit. *Renewable Energy*, 143, 974-984.
9. Wolde-Rufael Y., & Mulat-Weldemeskel E. (2022). The moderating role of environmental tax and renewable energy in CO2 emissions in Latin America and Caribbean countries: evidence from method of moments quantile regression. *Environmental Challenges*, 6, 100412.